

dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, prof. UPWr
Katedra Architektury Krajobrazu
Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Irena.niedzwiecka-filipiak@upwr.edu.pl

Wrocław 4 maja 2022 r.

RECENZJA

pracy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Joanny Ways

pt. „*Architektura zintegrowana z zielenią w twórczości Marka Budzyńskiego*”.

wykonanej na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej

pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Aliny Drapelli-Hermansdorfer, prof. PWr

Podstawa opracowania recenzji:

- Pismo od prof. dr hab. inż. arch. Rafała Czernerera, Przewodniczącego Rady Dyscypliny Naukowej Architektura i Urbanistyka Politechniki Wrocławskiej z dnia 27 stycznia 2022 r. (W1/4020/15/2022) z załączoną umową;
- Egzemplarz rozprawy doktorskiej;
- Podstawą prawną była Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. „O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki” (DZ.U. z 2014 r. poz.1852) oraz Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 października 2015 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. z 2015 r. poz. 1842), Ustawa z dnia 3 lipca 2018r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz.1669 z późn. zmianami).

1. Opis i struktura pracy

Przedłożona do recenzji praca została opracowana w jednym tomie, liczącym 250 numerowanych stron. Główna jej część składa się z 7 rozdziałów, za którymi znajdują się 4 uzupełniające: 8 *Kalendarium*, 9 *Spis tabel*, 10 *Spis ilustracji* i 11 *Bibliografia*. Na początku pracy zamieszczono dwa streszczenia w języku polskim i angielskim oraz *Spis treści*. Praca jest bogato ilustrowana 150 rysunkami, zawierającymi fotografie, szkice i plany, mieści się w niej również 20 tabel.

Pierwszy rozdział to zawarte na 30 stronach *Wprowadzenie*, które zostało podzielone na 4 podrozdziały. Opisano w nim przyczyny podjęcia tematu, cele, przedmiot badań, hipotezę pracy, stan badań oraz przyjętą metodę. Kolejne 4 krótkie rozdziały (w sumie obejmujące 33 strony) pokazują tło historyczno-ideologiczne badań, będące w pewnym sensie punktem odniesienia do przeprowadzonych w dalszej części analiz. Następny, obszerny rozdział 6 to kluczowa część pracy, w której na 140 stronach Doktorantka analizuje wg przyjętych kryteriów wybrane 10 projektów Marka Budzyńskiego. Całość rozważań wieńczy zawarty na

12 stronach rozdział 7 *Podsumowanie*. Uzupełnieniem zawartych w pracy treści jest 11 stronicowe *Kalendarium*, które porządkuje wydarzenia z życia zawodowego Marka Budzyńskiego. *Bibliografia* podzielona została na 3 części. Pierwsza to 178 pozycji literatury, w tym 30 obcojęzycznych, kolejna to *Akty prawne* (18 pozycji), trzecia to obszerny spis 80 stron internetowych wykorzystanych w pracy.

2. Zasadność podjęcia tematu

W dzisiejszym świecie bardzo ważne jest, aby zadbać o możliwie przyjazne środowisko życia, które będzie zbliżone do naturalnego. Jest to istotne w kontekście zapobiegania negatywnym skutkom zmian klimatycznych, które obserwuje się w ostatnim czasie. Szczególnie newralgiczne w tym kontekście są obszary miast, ze względu na ich zwartą, już istniejącą zabudowę i wszechobecną presję na wprowadzanie nowego budownictwa. Stosunkowo niewielkie przestrzenie otwarte w większej części wielu miast tworzą ograniczone możliwości „zazieleniania” ich struktur, stąd integracja zieleni z miejską architekturą, czy infrastrukturą jest często obecnie koniecznością. Z powyższych względów temat, który porusza w swej dysertacji Doktorantka jest moim zdaniem bardzo aktualny. Wskazanie projektanta, architekta, którego pracy twórczej od półwieku towarzyszy, jakby naturalnie, myśl łączenia natury z architekturą oraz precyzyjne uzasadnienie nowatorstwa i przemian w czasie takiego podejścia, będzie pozytywnym przykładem, inspiracją i źródłem informacji dla kolejnych pokoleń architektów, nie tylko w Polsce.

Tytuł dysertacji jest odpowiednio sformułowany i odpowiada zawartości merytorycznej pracy.

3. Uwagi Szczegółowe

Układ i struktura pracy

Układ pracy i jej struktura są logiczne oraz prawidłowe, jednak moje wątpliwości budzi podział rozdziałów od 2-5. Dwa pierwsze są ogólnym opisem tendencji w relacjach zieleni i architektury, a dwa kolejne krótkim opisem inspiracji i idei przyświecających twórczości już samego Marka Budzyńskiego. Mam wrażenie, że intencja Autorki zamazuje się w takim przekazie, szczególnie przy zestawieniu z kolejnym bardzo obszernym rozdziałem 6. Sugeruję przy publikacji połączenie rozdziału 2 i 3 w jeden opisujący ogólne światowe nurty i realizacje, a rozdział 3 i 4 mógłby być wstępnym podrozdziałem do rozdziału kolejnego skupiającego się na analizę twórczości Marka Budzyńskiego.

Przedmiot, cele i teza pracy

Pani mgr inż. arch. Joanna Ways postawiła w swej pracy dwa główne cele badawcze: „Zestawienie i usystematyzowanie wiedzy na temat sposobów integrowania budynków z zielenią, jakie charakteryzują twórczość Marka Budzyńskiego” i „Próba odpowiedzi na pytanie: czy i w jakim stopniu, rozwiązania te mogą mieć charakter prekursorski względem aktualnych tendencji związanych z adaptacją środowiska miejskiego do zmian klimatu?” Uważam, że są one dobrze sprecyzowane i odnoszą się – jak sama słusznie zauważyła – do szerszego kontekstu aktualnych nurtów światowych. Nie mam także zastrzeżeń do przyjętej hipotezy badawczej: „wskazującej na istnienie swoistych cech architektury zintegrowanej z zielenią w realizacjach Marka Budzyńskiego, które – zgodnie z tytułem jego manifestu

twórczego mają na celu budowanie Krajobrazu współzycia Natury i Kultury”. Jest ona spójna z postawionymi w pracy celami.

Przedmiotem rozważań w przedstawionej do recenzji pracy są „dokonania twórcze Marka Budzyńskiego”. Dobrze oceniam przyjęcie w badaniach ujęcia trzech relacji budowania więzi zaprojektowanych obiektów z zielenią: relacji przestrzennych, funkcjonalnych i symbolicznych. Takie podejście umożliwia wszechstronną i wielowątkową analizę jego twórczości w zróżnicowanych kontekstach.

Metoda badawcza

Przeprowadzony przez Doktorantkę wstępny przegląd stanu badań pozwolił na określenie luki badawczej w dotychczasowych analizach twórczości Marka Budzyńskiego. Zdaniem Autorki związana ona była z warsztatem twórczym architekta w zakresie stosowania zieleni oraz jej powiązań z budynkiem i jego otoczeniem. Stąd pozytywnie oceniam skupienie się w badaniach na tym kontekście jego dorobku.

W rozdziale 1.4 pracy zawarty został opis źródeł, technik i metod badawczych oraz zestawienie wybranych obiektów i zaproponowanych kryteriów porównawczych. Przyjęte techniki badawcze tzn. wywiady własne i badania terenowe są odpowiednie do realizacji celu pracy. Do trzeciej mam uwagę, pod względem nazewnictwa, tzn. Doktorantka wymienia ją jako „własną dokumentację zdjęciową z opisywanych obiektów”. Sądzę, że w tym przypadku techniką badawczą jest raczej obserwacja, a zdjęcia są materiałem gromadzonym przy jej realizacji. Nie mam zastrzeżeń do przyjętych metod badawczych, jednak są one moim zdaniem zbyt powierzchownie wyjaśnione i opisane. Ta uwaga odnosi się w mojej ocenie także do opisu zaproponowanych kryteriów porównawczych, które są podane hasłowo, co może powodować niejednoznaczność ich interpretacji. Na przykład: czym różni się „wprowadzanie zieleni w architekturę przez podłoże” na zasadzie „wnikania do wnętrza” od zasady „zespolenia ściany z gruntem (obecność zieleni na stoku)”?

Uwagi merytoryczne szczegółowe, poprawność wywodu naukowego

Wywód naukowy prowadzony jest w sposób logiczny, a jego kolejne kroki ukierunkowane są na osiągnięcie założonych we wstępie celów i potwierdzenia hipotezy badawczej. W rozdziale 2 przedstawiony został ogólny zarys uwarunkowań i aspektów związanych z projektowaniem architektoniczno-urbanistycznym uwzględniającym relacje pomiędzy zielenią i architekturą od początku XX w. do czasów współczesnych, natomiast w kolejnym rozdziale 3 pokazano przykłady takich realizacji. Są one sztandarowe, niemniej jednak brakuje na początku rozdziału uzasadnienia, dlaczego akurat te zostały tutaj przedstawione i uwzględnione. Na przykład można było uporządkować je wg określonych przez Doktorantkę nurtów, czy tendencji, albo wskazać jako przykłady ilustrujące przyjęte w opisie metody lub kryteria wprowadzania zieleni w architekturę.

Rozdziały 4 i 5 zatytułowane *Inspiracje Marka Budzyńskiego* oraz *Marek Budzyński i Boska Cząstka* bardzo dobrze pokazują podstawy ideologii i sposób rozumowania twórcy, czym się kierował i co było dla niego ważne. Istotnym elementem tej części pracy są bezpośrednie wywiady z projektantem.

Rozdział 6 rozpoczyna przedstawienie doboru obiektów do analiz i ogólny opis twórczości Budzyńskiego. W tej części, moim zdaniem, znajdują się stwierdzenia (str. 71-72),

przez które odnosi się wrażenie powtarzania treści. Podobne spostrzeżenia znajdują się w rozdziale 1 pracy, gdzie Doktorantka uzasadnia powód podjęcia tego tematu, a także w *Stanie badań* gdzie przedstawia dokonania Budzyńskiego. Uważam, że opisy te mogłyby być bardziej zróżnicowane, np. pod względem szczegółowości podawanych informacji, albo kontekstu, aby nie było odczucia powielania. Poza tym sądzę, że ta część rozważań z początku rozdziału 6 pasuje raczej do podsumowania zawartego w rozdziale 6.3.5 przeprowadzonych przez Doktorantkę analiz całego osiedla Ursynów Północny.

Dalsza część rozdziału 6 to analiza 10 wybranych obiektów z twórczości Marka Budzyńskiego. Każdy z nich opisywany jest w takim samym układzie, z podziałem na 3 części: *Relacje przestrzenne*, *Relacje funkcjonalne* oraz *Relacje symboliczne i asocjacyjne*. Dobór obiektów uważam za odpowiedni i wystarczający, gdyż są one zróżnicowane zarówno pod względem wielkości, jak i czasu powstania. Moje zastrzeżenia budzi brak czytelności w przedstawieniu, ujęciu Dzielnicy Ursynów Północny i jej elementów. W opisie metody Doktorantka napisała, że analizuje Dzielnicę Ursynów Północny i jej 3 „mniejsze fragmenty” osiedle Jary i Stokłosa, osiedle przy ul. Surowieckiego i kwartały przy ul. Pasaż Ursynowski nr7/9, nr 5 oraz nr 11, natomiast w rozdziale 6 ta czytelność zniknęła. Pierwsza część dotyczy całego Ursynowa Północnego, a dwa ostatnie, wymienione obiekty opisane są jako kolejne, osobne podrozdziały. Z tego powodu nie wiadomo czego dotyczy Tabela 2 – czy całego Ursynowa Północnego, którego integralnymi częściami są Pasaż Ursynowski i Osiedle Surowieckiego? Sądzę, że dotyczy ona najstarszej zabudowy osiedli Jary i Stokłosa, ale nie jest to jednoznacznie w tekście wyjaśnione. Tym bardziej, że w rozdziale 6.3.5 *Podsumowanie* w tabeli 5 pojawia się kolejna nazwa „Stary Ursynów Północny”. Tabela 2 budzi tym bardziej moje zastrzeżenia, że brakuje do niej komentarza w tekście i jednoznacznego uzasadnienia wynikającego z przeprowadzonych badań. Uwaga ta dotyczy pozostałych tabel zatytułowanych *Zestawienia sposobów wprowadzania zieleni*, które są zamieszczone w opisie kolejnych, analizowanych obiektów, na końcu podrozdziałów zawierających analizę relacji przestrzennych. Ta uwaga łączy się też z moim wcześniej wskazanym zastrzeżeniem, zasygnalizowanym przy recenzji zastosowanej przez Doktorantkę metodologii, związanym z opisem i jednoznacznością przyjętych kryteriów porównawczych.

Natomiast pozytywnie oceniam to, że Doktorantka poddała osiedle Ursynów Północny dodatkowej ewaluacji wg systemu LEED. Uważam jednak, że opis wyników jest zbyt pobieżny i budzi mój niedosyt. Stwierdzenie: „Niektóre z kategorii są uznawane na liście, jako warunki wstępne niepunktowane, lecz ich niespełnienie wyklucza otrzymanie certyfikatu” nie do końca zostało wyjaśnione w odniesieniu do analizowanego osiedla Ursynów Północny. W pozostałych, punktowanych kategoriach Doktorantka przedstawiła jedynie ocenę końcową bez podania jej podstaw, czy uzasadnienia. Szkoda, że nie zostały do tego przytoczone oceny np. w formie tabel, chociażby jako załączniki do pracy, które pokazywałyby dokładniej charakterystykę otrzymanych wyników.

W omawianych przykładach, Doktorantka prezentuje rysunki rozwiązań technicznych zastosowanych przy wprowadzaniu zielonych dachów, jeśli stwierdza zaistnienie takiego sposobu łączenia zieleni z architekturą w danym obiekcie. Zamieszcza je w części poświęconej analizie relacji funkcjonalnych. Nie zawsze jest to możliwe z wykorzystaniem lub na bazie dokumentacji projektowej, stąd czasem są to własne szkice przekrojów przez dachy zielone, wykonane na podstawie informacji, opisów lub rozmów z Markiem

Budzyńskim. Wraz z przytaczanymi planami, rysunkami z projektów i fotografiami są one cennym wkładem i dobrą bazą do przeprowadzanych analiz i porównań.

Dobrze oceniam poszczególne *Podsumowania* wszystkich analizowanych obiektów w postaci tabel zatytułowanych *Zestawienia elementów z różnych nurtów architektonicznych*. Doktorantka wskazuje w nich charakterystykę każdej realizacji w kontekście wniosków z analiz przeprowadzonych dotychczas przez różnych autorów: K. Ilmurzyńską, I.O. Bembel, B. Rothimel i B. Widerę. Dokłada do nich wyniki uzyskane w trakcie wykonanych przez siebie badań, w ujęciu integracji architektury z zielenią. Zestawienie to czytelnie pokazuje różnice pomiędzy poszczególnymi wnioskami z badań, a przede wszystkim odrębność kontekstu analiz Doktorantki w stosunku do pozostałych.

Zwieńczeniem pracy jest rozdział 7 *Podsumowanie*, w którym na początku Doktorantka prawdopodobnie przez pomyłkę pisze o 9 przeanalizowanych obiektach, a w pracy zamieszczone zostało ich dziesięć. Pokazuje to również zbiorcza tabela 20 z podsumowaniem analiz dotyczących sposobów wprowadzania zieleni w architekturę w projektach Budzyńskiego. Wnioski z niej, a także z analizowanych relacji symbolicznych i asocjacyjnych napisane są czytelnie. W rozdziale tym Dysertantka dyskutuje w dalszej części wyniki swoich badań w odniesieniu do innych badaczy odpowiadając na postawione pytania badawcze. Przeprowadzone przez nią badania i wyniki potwierdzają również wstępnie postawioną hipotezę badawczą.

Bibliografia

Zawarta w *Bibliografii* literatura, akty prawne i źródła internetowe są odpowiednie i wystarczające

Uwagi i kwestie do dyskusji

Oprócz wcześniej zasygnalizowanych kwestii dyskusyjnych i pytań proszę o ustosunkowanie się do poniższych zagadnień:

Pierwsze pytanie łączy się z opisem przyjętych metod badawczych w rozdziale 1.4. Proszę o bardziej precyzyjne wyjaśnienie stwierdzenia na str. 35: „W niniejszej pracy **odrzucono interpretacje**, oparto się na faktach i badaniach przeprowadzonych wg własnych kryteriów”. Moim zdaniem, interpretacja naukowa m.in. faktów, wyników badań raczej towarzyszy pracy badawczej na różnych jej etapach, stąd trudno ją odrzucić.

W pracy zasygnalizowane są bardzo ogólnie doборы roślin zastosowane w projektach Budzyńskiego w miejscach powiązań architektury z zielenią. Czy analizowała Pani te doборы w projektach, stan obecny w realizacjach, zestawiała, porównywała gatunki? Czy można podać gatunki powtarzalne, charakterystyczne dla obiektów zaprojektowanych przez tego twórcę i czy ulegały one zmienności w czasie ich eksploatacji?

W przeprowadzonym wywodzie, przy realizacji postawionych celów głównych pracy, wykazana została znacząca rola gospodarowania wodą opadową w większości projektów Marka Budzyńskiego. Czy Pani zdaniem jest to również element nowatorski w twórczości tego projektanta?

Opracowanie edytorskie i graficzne

Praca napisana jest poprawną polszczyzną, językiem umożliwiającym przystępne przyswajanie zawartych treści, problemów i analiz. Zredagowana jest odpowiednio, jednak mam zastrzeżenie do jej czytelności, co wiąże się m.in. z poniższymi uwagami redakcyjnymi:

1. Brak używania punktatorów lub numerów przy różnego rodzaju wyliczeniach zamazuje czytelność odbioru przekazywanych treści.
2. Doktorantka stosuje kursywę i pogrubienia tekstu, ale przyjęta czcionka zaciera te różnice, przez co można się tylko domyślać np. gdzie są w tekście pisane kursywą cytowania.
3. Brak odniesienia do rysunków i tabel w tekście utrudnia odbiór treści.

Materiał ilustracyjny zastosowany w pracy jest odpowiedni i wystarczający. Jednak mam kilka uwag, co do opisu i przedstawienia niektórych rysunków:

- Zdarzają się sklejenia dwóch fotografii w jednym rysunku, przez co podpis nie jest jednoznaczny, ponieważ nie wiadomo do której fotografii się odnosi np. Rys. 28;
- Czasem w podpisie rysunku zdarza się odniesienie do a) i b) ale brak tych oznaczeń na rysunkach, np. Rys. 125, 137, 138, 139;
- Rys. 17 – numer przypisu 173 – brak indeksu górnego;
- Rys. 19 – brakuje legendy, przez co nie jest jednoznaczny odczyt interpretacji zastosowanej kolorystyki i pokazanych schematów graficznych na rysunku;
- Rys. 21 – sądzę, że w podpisie pomyłka – na końcu w nawiasie powinno być: dawniej Południowego;
- Rys. 56 – w podpisie niejasne jest odniesienie do różowego koloru na mapie.

Zastosowany przez Doktorantkę sposób cytowania literatury jest dwojakiego rodzaju. Głównie stosuje przypisy dolne z opisem danej pozycji, ale zdarzają się także odniesienia do literatury bezpośrednio w tekście głównym poprzez zapisanie w okrągłych nawiasach nazwiska autora z rokiem wydania.

Doktorantka zamieszcza krótkie notki o różnych twórcach, projektantach w przypisach dolnych. W tym kontekście informacja o Barbarze Kraus-Galińskiej (przypis 208) powinna znaleźć się wcześniej kiedy projektantka jest po raz pierwszy wspomniana, np. przy opisie Ursynowa Północnego na str. 87.

Przed opublikowaniem pracy sugeruję przejrzanie przypisów dolnych, w których zdarzają się drobne pomyłki, np.:

- W tekście jest odnośnik do przypisu 98, ale brak jego treści.
- Przypis 80, moim zdaniem to pomyłka
- Przypis 180 i 181 powinny być jako jeden indeks górny

W pracy zdarzają się literówki, nadmiarowe spacje i drobne błędy stylistyczne

W dwóch przypadkach Doktorantka zastosowała odmiennie od innych miejsc pomniejszoną czcionkę przy cytowaniu – str. 28 i str. 79-80.

3. Ocena końcowa i konkluzja

Przedstawiona do recenzji dysertacja mgr inż. arch. Joanny Ways obejmuje analizę twórczości Marka Budzyńskiego w kontekście powiązań stworzonych przez niego dzieł architektoniczno-urbanistycznych z zielenią. Na jej podstawie można stwierdzić, że Kandydatka wykazała się umiejętnością właściwego sformułowania problemu badawczego, postawienia celów i hipotezy badawczej, odpowiedniego doboru technik i metod badawczych, oraz skutecznego przeprowadzenia badań. W konsekwencji umiejętnie zrealizowała wszystkie cele i potwierdziła postawioną hipotezę wskazując na „istnienie swoistych cech architektury zintegrowanej z zielenią w realizacjach Marka Budzyńskiego, które – zgodnie z tytułem jego manifestu twórczego mają na celu budowanie Krajobrazu współzycia Natury i Kultury”. Dysertacja dowodzi opanowania warsztatu naukowego Doktorantki oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Prowadzone analizy pokazują dużą swobodę mgr inż. arch. Joanny Ways w poruszaniu się po analizowanych zagadnieniach. W pracy przedstawiono oryginalne rozwiązanie problemu naukowego jakim jest wnikliwa analiza twórczości Marka Budzyńskiego w kontekście „architektury podtrzymującej życie”, co wyróżnia tego twórcę od innych projektantów integrujących zielen z budynkiem. Stanowi to oryginalny i samodzielny wkład mgr inż. arch. Joanny Ways do stanu wiedzy z zakresu kształtowania zrównoważonego krajobrazu miast. Przedstawione powyżej uwagi krytyczne, czy kwestie dyskusyjne nie wpływają na ogólną, pozytywną ocenę recenzowanej rozprawy. Na jej podstawie stwierdzam, że Kandydatka może ubiegać się o uzyskanie stopnia doktora nauk technicznych w zakresie dyscypliny naukowej Architektura i Urbanistyka.

Podsumowując stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr inż. arch. Joanny Ways pt. „*Architektura zintegrowana z zielenią w twórczości Marka Budzyńskiego*”, wykonana pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Aliny Drapelli-Hermansdorfer, prof. PWr spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. „O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki”.

W związku z powyższym stawiam wniosek o dopuszczenie Pani mgr inż. arch. Joanny Ways do dalszych etapów przewodu doktorskiego, w tym do publicznej obrony.

Jacek Niedziwoda-Filipiek